

УДК 811.161.2'282.2(477.44+477.65+477.73/.74)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2018.25.141316>

С. С. Поліщук,

канд. філол. наук,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
старший викладач кафедри української мови*

ХАРАКТЕРИСТИКА ГОВОРІВ СЕРЕДНЬОНАДБУЗЬКОГО АРЕАЛУ

У статті схарактеризовано фонетичні й лексико-семантичні особливості східноподільських і західностепових говірок, поширених на території Середнього Надбужжя. Риси заналізованих діалектних одиниць проілюстровано прикладами

живого мовлення їхніх носіїв. Загалом польові записи здійснено в 74 населених пунктах середньонадбузького ареалу протягом 2013 – 2015 рр. Увагу зосереджено на сільськогосподарській лексиці.

Ключові слова: лексема, семема, ознака, риса, говір, говірка, середньонадбузький ареал, Середнє Надбужжя.

Ознаки українських говорів продемонстровано в «Атласі української мови» (1984–2001) [7]. Водночас розв'язанням цього питання, у той чи інший період часу, займалися С. П. Бевзенко, Г. Г. Березовська, П. Ю. Гриценко, Ф. Т. Жилко, І. Г. Матвіяс, Н. П. Прилипко, А. П. Романченко, Т. Г. Шевченко та ін. Учені вивчили конкретні діалектні одиниці на рівнях фонетики, морфології, синтаксису, лексики тощо. Попри наявні мовознавчі розвідки детальний різнорівневий аналіз говіркових рис українського діалектного континууму й нині не втрачає своєї актуальності, оскільки фактичний матеріал дослідження збагачує емпіричну базу національної діалектології, а його опис може прислужитися під час створення реєстру діалектних явищ.

Мета статті – схарактеризувати риси східноpodільських говірок як частини подільського говору південно-західного наріччя та західностепових говірок як частини степового говору південно-східного наріччя. **Об'єкт** дослідження – говірки середньонадбузького ареалу. **Предмет** вивчення – фонетичні й лексико-семантичні особливості вказаних діалектних одиниць. **Джерелами** фактичного матеріалу послуговували польові записи сільськогосподарської лексики, здійснені в 74 населених пунктах Середнього Надбужжя впродовж 2013–2015 рр.

Східноpodільські говірки є частиною подільського говору волинсько-подільської групи південно-західного наріччя української мови. Вони подібні до сусідніх середньонаддніпрянських і степових говірок [5]. Г. Г. Березовська робить спостереження, що попри різнодіалектну стихію, східноpodільські говірки у своїй основі залишаються подільськими [2, с. 9].

Співвіднісши визначені мовознавцями риси подільського говору з говірками Середнього Надбужжя, схарактеризуємо яскраво виражені фонетичні ознаки говірок Східного Поділля, що проілюструємо прикладами живого мовлення їхніх носіїв:

1. Відсутність переходу [а] в [е] чи [і] після м'яких приголосних: *гу^л'ака*, *гос'т'а'чок*, *зерн'ата*, *ко'н'ака*, *короли'н'а*, *молод'н'ак*, *на'с'ін'ачко*, *пйат'нац'атка*, *ха'з'айка* (рідко – *ха'з'ейка*), *грабл'ати* 'громадити', *гул'ати*, *кружл'ати* 'віяти (про зерно)', *ли'н'ати*, *тиц'ати* 'запахати в піч, плиту (про тонке паливо)' тощо. Напр.: *та'ї вис'нойу грабл'ами грабл'айу / бо'тут жи'ли т'рошки 'цего го'рода / та'ї обробл'айу грабл'ами / бо'йак'шо т'рактором / 'дуже зато'лочує* // (6) та ін.

2. Заміщення у власне кількісних числівниках голосного [а] голосним [і] у позиції після м'яких [с'] та [ц'] і напівм'якого [в']: *'дес'ім'*, *два'нац'ім'* і *дв'і'нац'ім'*, *ч'і'тирнац'ім'*, *пйат'нац'ім'*, *ш'іс'нац'ім'*, *с'ім'нац'ім'*, *двац'ім'*, *триц'ім'* тощо. Напр.: *т'риц'ім' с'нон'іу / це піу'коти ...* // (55); *йе 'ш'іс'т' метр'іу плух / а'йе два'нац'ім' метр'іу* // (51) та ін.

3. Повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [е] та [и]: ви^ес'н'а'ний, 'зелин', зи^ер'но, сти^ер'н'а, тири^евесло, риши^ето, дир'жак, кул'ти^еватор, чи^ереин'а, гуси^ен'а, коти^ен'а, цуци^ен'а та ін. Скажімо: риши^ето др'іб'н'і д'ір'ки // а^едар'мої / там к'рупн'і д'ір'ки // (5); йе чи^ереин'а гир'куча / йак по^елин // (6) тощо.

4. Повне або часткове «укання»: бо^утун, 'жолуб, ко^ун'уин'а, муту^узок, то^упор, г'лино^уйу, кл'і'йонко^уйу, п'л'онко^уйу, с^укат'раго^уйу, го^уду^увати та ін. Скажімо: ко^ун'уин'а / де^у коней ба^угато // (56); а^у то^уд'і так / скла^удали / п'л'онко^уйу накри^ували / чи кл'і'йонко^уйу накри^ували / та^у ї^у так і / на^у гор'іш'ча ки^удали б'іл'ш'іс'т' с'і^уна // (9) тощо.

5. Підміна [і] – [е], [і] – [и]: в'ін'т'іл'ау'йя, 'зел'ін', т'іл'і'в'ізор, ки^із'іл, ма^іл'іна, 'перс'ік, л'і'монки, гус'і'н'ічний тощо. Напр.: н'із'н'а ма^іл'іна / шо^і два^і ра^ізи ро^ідит // (50); отак і^іго бу^іли перс'іки // перш і^і р'ік / да // (16) та ін.

6. Наявність протетичного приголосного [г] перед голосними: го^бід, го^біс'ца, го^бора, го^бес, 'го^овод, го^йі'рок, го^йі'рочок, га^{ли}ча, го^нук, го^палка, го^ст'ак, гус'т'ук, го^ст'а'чок, го^{чи}рет, 'го^чко, го^боє, в'ідго^рати, го^рати, го^б:и^рати, го^бйа^зати, го^бли^тіти, го^бри^вати, го^бр'і^зати, гир'жати тощо. Напр.: ро^ст'іт / ро^ст'іт гойі'рочки йчи^тир'і ли^сточки ... // (7); густ'ук / це в'ін тако ййідну сторо^{ну} / йак пи^лка ... // (17); йжит'і д'уже го^пас'ін'і т'і го^ст'а'ки д'л'а ско^тини // (2); то ра^ба фа^сол'а / а^у то с^{чи}єр'воним 'го^чком / с^чоним 'го^чком // (55); во^ни го^боє по^йіхали за^у тойу ко^зойу // (53); он^до ба^ч / по^тіл'і'в'ізор'і по^казу^йут гор^{ут} / ба^ииши йак / па^хар'і // (48) та ін.

7. Наявність вставного [л] після губних [в], [м], [п] на місці [й]: здо^ро^ул'а, кро^ул'анка, дири^ул'аний, ко^ро^ул'ачий, солом'л'аник; пу^ланок, ри^лах та ін. Скажімо: дир'жак та^кий дириу^ланий // (18); хл'і^у / ко^ро^ул'ачий і^сви^начий // (59); ймени ше йе солом'л'аник / на^гор'іш'ч'і дес' // (70); пул'анок / то^у ше в'ін ни^зри^вайиц'а / то^у ли^ши в'ін зароду^са // (48) тощо.

8. Наявність вставного [н] після [м] на місці [й]: в'імн'а, імн'а, м'н'асо, м'н'ата, м'н'атка, с'імн'а, солом'н'аник, мн'ах'ка, мн'а'ген'ка, мн'а'гус'ін'ка та ін. Скажімо: к'ін' тоже до^жин мати сво^йє імн'а // (2); йнас кажут хо^лодна м'н'атка // (9); ви^лик'і бу^ли солом'н'аники / п'лели ... // (52) тощо.

9. Твердість [р] перед голосними: бу^рак, бу^ра'чок, гра^дки, ку^ратник, под'в'іра, п'рад'іво, п'рала на^прад^{ку}, рад'но, рад'нина, ра^бий, ра^бен'ка, шк'іра'не, п'рамо, ба^йстру^{ки}, господа^{ру}вати тощо. Напр.: та^ка хва^сол'а раба здо^рова // (26); ці коски п'йут // дома пра^{мо} ва^рат його // (49) та ін.

10. Перехід звукосполучення [вн] у [мн]: р'імн'ати, р'імний тощо. Напр.: шо^б па^й п'роса зрімн'ати за^ден' т'реба бри^гаду на^їмати // (17); йак скир'д^уйут / то рімно жи^нут с'т'іни // (37) та ін.

11. Перехід звукосполучень [кв] та [хв] у [ф]: фа^сол'а, фасо^лина, фа^солин'а, ф'іртка, ф'іст, фостик, фос'т'ара, форо^стина та ін. Скажімо: ли^ши фірт^{оч}ку ни^за^буд' за^кри^{ти} // (17); то^ді го^бйа^зу^йут йому фіст і^на^{ру}йут ко^билу // (49) тощо.

12. Непослідовне збереження дзвінкості приголосних у кінці слів: ба^тіг і ба^тіх, гар'буз і гар'бус, го^род і го^рот, ка^маз і ка^мас, плу^г і плух та ін. Скажімо: плу^г

йе ¹зараз^с / обо¹ротн^і плу¹ги / це ¹нов^і плу¹ги / дої¹шоу / т¹рактор / у¹к^інец^г і^н / да / розви¹ну^ус^а і плу^х пириви¹ну^ус^а автома¹тично... // (16) тощо.

13. Непослідовне оглушення дзвінкого приголосного перед глухим у середині слова: б¹ібки і б¹інки, б¹удка і б¹утка, граб¹ки і грап¹ки, ред¹ка і рет¹ка, со¹лодки і со¹лотки, т¹аж^к і т¹аи^жк^і тощо. Напр.: у¹мени цей год ред¹ка чорна // (50), йе¹ран^а / си¹ред^на і п¹із^на рет¹ка // (2); коли чистим бура¹ки / та¹ зр^ізайим / та¹ гичку в^іткидайим ско¹тин^і // (2) та ін.

14. Непослідовне стягнення подовжених приголосних: ба¹дил^а і ба¹дил^а, каба¹чин^а і каба¹чин^а, картоп¹лин^а і картоп¹лин^а, луш¹пин^а і луш¹пин^а, на¹с^{ін}а і на¹с^{ін}а, ран^а і ран^а тощо. Напр.: то ба¹дил^а / шо¹ в^дір^ва^у / а¹ це струч¹кове та¹ке // (55), ви¹росло ба¹дил^а по¹нахи / а¹ картоп¹лі ни¹ма // (53) та ін.

15. Вимова закінчення -ється [йец^а], -ються [йуц^а] у дієсловах 3 особи однини і множини та 2 особи однини теперішнього часу переважно без подовження приголосних: йй¹ец^а, уй¹ажиц^а, коло¹сиц^а, с¹ійиц^а, косиц^а, зби¹райиц^а, за¹пил^уйуц^а, нали¹вайуц^а, скла¹дайуц^а, ш¹ч^іпл^уйуц^а, ку¹сайуц^а, см¹ і¹йуц^а та ін. Скажімо: йе¹фа¹сол^а / шо¹ ви¹нец^а / шо¹ уй¹ец^а // (53) тощо.

16. Здебільшого тверда вимова приголосного [т] у дієсловах 3 особи однини і множини теперішнього часу і 2 особи множини наказового способу: йй¹здит, робит, си¹дит, род¹ат, сад¹ат, п¹ідход¹ат, і¹д¹ит, ни¹ка^жіт, пус¹т¹ит та ін. Скажімо: йй¹здо¹ви / шо¹ на¹воз^і йй¹здит / к¹ін¹ми // (53), та¹ то¹д^і у¹же йй¹здит ше йй¹ден йй¹здо¹ви... // (20), а¹ в¹ін ка^же до¹це¹го / шо¹ це йй¹здит цим / гар¹бойу¹ цейу... // (6) тощо.

17. Відсутність переходу передньоязикових приголосних перед колишнім суфіксом й в 1 особі однини дієслів теперішнього часу в африкату чи шиплячий: гро¹мад^у, ма¹руд^ус^а, на¹вод^у, при¹ход^у, воз^у, лаз^у, кос^у, нос^у, сад^у, си¹д^у тощо. Напр.: а¹ ти¹пер п¹роса ни¹ма / та¹ йа¹ ма¹руд^ус^а // попи¹ри¹сапувала¹ у¹с^о // (6); ну¹ це ланко¹ва / йа¹к¹шо у¹нейі два¹нац^іт¹ душ / це при¹мер йа¹ на¹вод^у / так йа¹к¹ у¹нас це була ланка // (9) та ін.

Лексичний рівень подільського говору також має багато спільного з сусідніми діалектами. Н. П. Прилипко звертає увагу на те, що в його межах закінчуються ізоглоси ряду лексем, відомих у більшості говорів південно-західного наріччя, скажімо, ко¹гут ‘півень’, р¹ішча ‘хмиз’ тощо [5]. Ф. Т. Жилко зауважує, що локальна діалектна лексика подільського говору відмінна не так місцевими словами, які відрізняються від літературної норми, як наявністю синонімів до слів відомих у загальнонародній мові й відмінностями в їхньому стилістичному вживанні [4, с. 128].

Подаємо зразки діалектної лексики, уживаної носіями східноподільських говірок Середнього Надбужжя: бу¹л¹ба ‘топінамбур’, скажімо, о¹с^о во¹на бу¹л¹ба / о¹це во¹на / це во¹на в^ід са¹хара с¹іл¹но // (3); гар¹буз ‘кавун’, напр.: гар¹буз / це ка¹вун по¹нашому с¹іл¹с¹кому // а¹ ка¹бак / це ка¹бак // (51); ка¹бак ‘гарбуз’, оскільки у¹нас гар¹буз на ка¹бак н^іх¹то ни¹ ка^же у¹си¹л¹і / хо¹ча це¹ж по¹це¹му во¹но¹ж гар¹буз // (45); му¹рел^а ‘абрикоса’, скажімо, да / абри¹коса / ну / у¹су¹с¹ід¹н¹ому си¹л¹і ка^жут му¹рел^а // у¹ус¹т¹і // ... // ка^же ми¹н^і / шо¹ ї¹дем / пой¹мо му¹рел^іу // ух¹ти! / це шос¹ та¹ке?! / манда¹р¹ін на¹верно! / ... // при¹ходимо / це¹ш ка^жу абри¹коси // йа¹к¹і абри¹коси / дур¹ний / це му¹рел^і

// (68); байстру¹ки ‘молоді гілки або стеблини рослин’, напр.: байстру¹ки кає он¹до повироста¹ли на¹дерив¹і // (18) і ‘курчата, виведені куркою без відома людей’, напр.: байстру¹ки мо¹йа ж¹інка каже / бо ў¹мени ўже т¹рет¹ій год о¹но / ... / при¹ходе курка і т¹роїе мален¹ких / де во¹на це ўс¹о зро¹била?! / ни з¹найу? // (7); радоу¹л¹аний ‘виготовлений з грубої тканини власного виробництва’, скажімо, ... / та¹ка со¹рочка радоу¹л¹ана / з¹п¹радива / і¹шта¹ни / а¹место ту¹зика ку¹сочок пати¹чка об¹р¹ізан¹і¹ і¹при¹шитий / ... // (5) тощо. Досліджуванням говірок характерні й інші лексичні діалектизми, наприклад: бур¹ачик ‘столовий буряк’, ка¹бачик ‘соусний кабачок’, шушвайок або шушвал¹ок ‘недорозвинений качан кукурудзи’, таб¹л¹і чи габ¹л¹і ‘вила’, чир¹пак або чир¹пачка ‘совкова лопата’, к¹ровка ‘метровка’, к¹іш ‘спеціально обладнане приміщення для зберігання кукурудзи’, ф¹ірма ‘ферма’, ко¹рол¹ ‘кріль’, б¹і¹р¹ібл¹ахи чи б¹і¹р¹ібл¹ашки ‘маленькі кульки овечого, козячого та ін. посліду’ тощо.

Описані вище фонетичні та лексичні риси подільського говору дають змогу зробити висновок, що східноподільські говірки середньонадбузького ареалу є невід’ємною частиною подільського говору південно-західного наріччя української мови, хоч і зазнають відчутного впливу сусідніх говірок та мають притаманні літературній мові ознаки.

С. П. Бевзенко уналежнює степові говірки до наймолодшої формації, пояснюючи їхнє виникнення численними дозаселеннями й переселеннями XVIII – поч. XIX ст. і пізніших часів із Середньої Наддніпряни, Поділля, Волині, Полісся, Слобожанщини [1, с. 239], а також – багатьох російських губерній та Білорусії [4, с. 176]. Лінгвісти говорять про помітну неоднорідність степових говірок і звертають увагу на те, що вони недостатньо досліджені порівняно з іншими говорами українського діалектного континууму. Наразі нас цікавлять західностепові говірки, поширені на території Середнього Надбужжя, як частина степового діалекту південно-східного наріччя.

Зіставивши визначені мовознавцями риси степового говору з говірками середньонадбузького ареалу, опишемо яскраво виражені фонетичні ознаки західностепових говірок, що проілюструємо прикладами живого мовлення їхніх носіїв:

1) Відсутність переходу [а] в [е] чи [і] після м’яких приголосних: гил¹ака, жоу¹т¹ак, з¹аб, зим¹л¹анка, йаг¹н¹атко, кози¹н¹атко, ко¹н¹ака, пйат¹нац¹атка, пол¹ана, сон¹ачник, шу¹л¹ак, кар¹топл¹аний, л¹од¹а¹ний, сп¹іц¹ал¹но, гу¹л¹айе, л¹а¹гайе, над¹і¹л¹ати, обр¹об¹л¹ат¹, попрау¹л¹ати, прига¹н¹ати тощо. Напр.: ў¹нас ў¹дома йес¹т¹ ко¹н¹ака // (31); нада¹ли було назвати йа¹кос¹ це ўже си¹ло / назвали зил¹ена пол¹ана // (36); по¹с¹йали сон¹ачник / у¹нас го¹вор¹ат¹ // (36); л¹од¹ана ри¹диска / б¹ілен¹ка доу¹ген¹ка // (30) та ін.

2) Заміщення давнього [ѣ] у всіх позиціях звуком [і]: го¹р¹іх, м¹і¹т¹олка, р¹ічка, с¹івалка, с¹іч¹карка, ц¹іп, б¹ілії, с¹ірії тощо. Напр.: коло¹пун / го¹р¹іх так назива¹йиц¹а та¹киї / шо вико¹лопу¹йиц¹а но¹жи¹ком // (34); ў¹р¹ічк¹і чи ў¹стау¹ках там / ну ў¹сиод¹но ж ви¹мачували... // (30); йаблун¹а б¹ілії на¹лиў // (36) та ін.

3) Заміщення етимологічних [о] та [е] в новозакритих складах у наголошеній і ненаголошеній позиціях звуком [і] з послідовним пом’якшенням попереднього приголосного: в¹із, к¹ін¹, к¹ін¹чик, ст¹іл, т¹ік, о¹г¹р¹іх, зг¹р¹ібати та ін. Скажімо: са¹мий

¹к'ін'чик ко'си з'іг'нула // (36); *от за'того ка'зали т'ік / шо за'топчина зим'ла // (34); ша'вел' / це / те'шо на не'удобнах / йо'го нази'вайут' ¹к'ін'с'к'ії ша'вел' / з'н'ого теж' борич'вар'ат' // (30) тощо.*

4) Повне або часткове нерозрізнення ненаголошених голосних [е] та [и]: *пше'ниці'а, сти'р'н'а, чи'реши'а, ми'жа, риши'то, дири'у'йаний, кучи'р'авий, сизози'лений та ін.* Скажімо: *пше'ниці'а йе о'зима і'й'ара // (36); чи'реши'а с'к'расним боч'ком // (31); в'іс з'найу на дири'у'йаному хо'ду / на жи'л'ізному хо'ду / на ри'зиновому хо'ду // (34) тощо.*

5) Помірне «укання»: *бо'у'тун, го'ду'вати, вус'т'ук, 'жолуб, шулу'шин'а тощо.* Напр.: *у'пра'у'латис'а / це з'нач'іт' го'ду'вати ско'тину / напу'ват' / виши'чати (35); 'кажут' вус'т'уки так поко'лоли // (36) та ін.*

6) Спорадичне «окання»: *обри'коса тощо.* Напр.: *б'і'жи ку'пи ме'ні к'іло обри'кос // (31) та ін.*

7) М'яка вимова зубних приголосних перед [і] будь-якого походження: *'д'ї'ка, к'і'з'іл, 'с'і'вач, пос'л'ід, с'н'ін, т'ік та ін.* Скажімо: *у'нас 'с'і'йали о'вес / ти'пер ни'с'і'йут' / ко'неї ни'має / о'вес ни'с'і'йут' // (36); це'ш 'кон'і т'а'гали / 'кон'і т'а'гали ц'у лобог'р'їку / так // то лобог'р'їка / це'ш 'нада бу'ло ў'с'о ў'ремн'а 'вилками / во'но 'кине с'н'ін при'мерно так / во'но жне / 'кине с'н'ін / 'нада 'вилками згор'тати / згор'тати пон'і'майши так і'це так / так т'а'шко бу'ло / шо ў'с'о ў'ремн'а пот' т'ік і'так во'но // (32) тощо.*

8) Наявність вставного [н] після [м] на місці [й]: *ў'ремн'а, 'с'імн'а, мн'а'ген'ка, м'н'ати та ін.* Скажімо: *с'коноп'лами там та'ка ви'лика ц'а ро'бота бу'ла // ... замо'чили / 'висушили / по'том да'ваї тири'бити та'ко йо'го / шоб'та ко'стиці'а в'ід'їшла / ... / по'том но'гами м'н'али... // (32) тощо.*

9) Розрізнення фонем [р] та [р']: *бу'р'ак, з'р'адочка, ку'р'атник, 'п'ір'а, бу'р'ачний, кучи'р'авий, шк'ір'аний, р'абен'ка, п'р'асты, в'ідм'ір'ати, але п'р'ади'во і п'рад'і'во, го'вор'ат' і го'ворот; з переважанням у кінці слів твердого звука [р]: ко'сар, пом'і'дор, але 'пахар' тощо.* Напр.: *це / йак бу'у'бу'р'ак ко'лис' / то ша'роўка / ка'зали ша'роўка // (30); йа ше 'л'убл'у / йак моло'ден'ке бу'р'ачин'а / та'ї ў'борич' // (31); мати'ринка во'на м'і'лен'ка / ц'а / шо'на / мо'чили на п'р'ади'во'ран'че... // (33), ка'зали на'н'ого п'рад'і'во / 'с'і'йали / во'но рос'ло // (32); то'там ги'наче т'рошки го'вор'ат' // (30), т'у'т'ун / це п'равил'на 'назва / ну'го'ворот по'на'родному та'бак // (32); 'маїу д'вац'іт' куш'ч'іу пом'і'дор // (36); 'пахар' / о'рач / це ко'лис' ка'зали / ти'пер тракто'рист // (35) та ін.*

10) Спорадично пом'якшена вимова [ч]: *'в'інич'а тощо.* Напр.: *'кажут' поса'дила 'в'інич'а на'город'і // (36) та ін.*

11) Перехід звукосполучень [кв] та [хв] у [ф]: *фа'сол'а, фасо'лина, фасо'лин'а, 'ф'іст, 'фос'т'ік та ін.* Скажімо: *го'рох на'битий о'дин 'коло д'ругого / фа'сол'а 'кажда о'д'ел'но / о'д'ел'но // (32); он у'пала фасо'лина на'земл'у од'на // (31) тощо.*

12) Непослідовне збереження дзвінкості приголосних у кінці слів: *виног'рад, го'род, с'торож, але ба'т'іг і ба'т'іх, плуг і плух, гар'буз і гар'бус та ін.* Скажімо: *виног'рад мол'дова / 'л'ід'їа / рост'р'она / ў'с'акиї // (35); плуг / а по'ста'р'ін'ому / 'рало // (30); п'іт'к'ін'иї плух са'дили кар'тошку // (34) тощо.*

13) Непослідовне оглушення дзвінкого приголосного перед глухим у середині слова: *бапка*, *грап'ки*, *зр'атка*, *от'ходи*, *с'латкий*, *бо'р'ітка*, *мо'туска*, але *в'исадки* і *в'исатки*, *будка* і *бутка*, *ред'ка* і *рет'ка* тощо. Напр.: *морква на в'исатки* / *бу'р'ак на в'исатки* // (31), *йа са'ма садила з бур'ака* / *з моркви* / *ше ш'чого?* / *цибу'ла на в'исадки* // (32); *ко'стиця в'іт'ходить* / *по'том* / *ше там од'н'і* / ... *а по'том пр'атка була* / *пр'аткою* / *цейу* / *по'том с пр'атки* / *уже ці* / *клу'пки* / *на вер'етено...* // (32) та ін.

14) Непослідовне стягнення подовжених приголосних: *в'інич'а*, *на'с'ін'а*, *бур'ачин'а*, *каба'чин'а*, *квасо'лин'а*, *луш'пин'а*, *морк'вин'а*, *шулу'шин'а*, але *квасо'лин'а*, *ба'дил':а* і *ба'дил'а*, *картоп'лин':а* і *картоп'лин'а*, *ран':а* і *ран'а* тощо. Напр.: *а'то сп'і'ц'ал'но ми оста'ї'л'айим на на'с'ін'и'ки* / *га'рн'і* / *хо'рошого* / *с'орту* // (30); *о'то лис'т'а* / *а'то ко'р'ін'а* / *ко'р'ін'чики* / *о'то* / *ко'р'ін'а...* // (35) та ін.

П. Ю. Гриценко зауважує, що лексичні ознаки степового говору мають переважно вузьколокальний характер і здебільшого зумовлені міжмовними контактами різного часу [3]. Подаємо сільськогосподарську говіркову лексику, зафіксовану в мовленні носіїв західностепових говірок середньонадбужького ареалу: *ба'ран'чик* – ‘середина розрізаного кавуна’, *га'рбуз* ‘кавун’, *ка'бак* ‘гарбуз’, *киш'ки* ‘м'якоть у гарбузах, де знаходиться насіння’, *кочи'решки* ‘коріння з листям, що залишається на грядці після збирання капусти’, *вил'ка* ‘вила’, *го'рох* ‘маленькі кульки овечого, козячого і т. ін. посліду’, *коро'лиц'а* ‘кролиця, самка кроля’, *лах'матка* ‘курка з пір'ям на лапах’, *подрап'ки* ‘подра’, *шал'ман* ‘клуня’ тощо.

Ознайомившись із фонетичними та лексичними особливостями степового говору переконуємося, що західностепові говірки Середнього Надбужжя становлять частину вказаного говору південно-східного наріччя, хоч і зазнають відчутного впливу сусідніх, у нашому випадку – східноподільських говірок південно-західного діалектного типу, та мають деякі риси, притаманні літературній мові.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в розширенні семантичного простору українських говорів середньонадбужького ареалу.

Література

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія : навч. посіб. / С. П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 246 с.
2. Березовська Г. Г. Східноподільські говірки в контексті подільського говору / Г. Г. Березовська // Філологічний вісник Уманського держ. пед. ун-ту ім. П. Тичини : зб. наук. праць / Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Умань : Візаві, 2012. – Вип. 3. – С. 8–14.
3. Гриценко П. Ю. Степовий говір [Електронний ресурс] / П. Ю. Гриценко // Українська мова. Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – Режим доступу до документа : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um171.htm>
4. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови : навч. посіб. / Ф. Т. Жилко. – К. : Радянська школа, 1955. – 316 с.
5. Прилипко Н. П. Подільський говір [Електронний ресурс] / Н. П. Прилипко // Українська мова : енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – Режим доступу до документа : <http://litopys.org.ua/ukrmova/um180.htm>

6. Романченко А. П. Говірка села Бандурове Гайворонського району Кіровоградської області / А. П. Романченко // Записки з українського мовознавства : зб. наук. праць / Гол. ред. Т. Ю. Ковалевська. – Одеса : «ПолиПринт», 2016. – Вип. 23. – С. 67–74.

Джерела

АУМ – *Атлас української мови: у 3 т.* – К. : Наук. думка, 1984–2001. – Т. 1–3.

References

1. Bevzenko, S. P. (1980), *Ukrainian dialectology: textbook*, [Ukrajinsjka dialektologhija: navch. posib.], Vyshha shkola, K., 246 p.
2. Berezovsja, Gh. Gh. (2012), *Eastern Podillian dialects in the context of Podillian dialect*, [Skhidnopodiljsjki ghovirky v konteksti podiljsjkogho ghovoru], Filologhichnyj visnyk Umansjkogho derzh. ped. un-tu im. P. Tychyny: zb. nauk. pracj, vidp. red. Gh. I. Martynova, Vizavi, Umanj, Vyp. 3, pp. 8–14.
3. Ghrycenko, P. Ju. (2000), *Steppe dialect*, [Stepovyj ghovir], Ukrajinsjka Mova: encyklopedija, Ukrajinsjka encyklopedija, K., [elektronnyj resurs], rezhym dostupu do dokumenta: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um171.htm>
4. Zhylko, F. T. (1955), *Essays on dialectology of the Ukrainian language: textbook*, [Narysy z dialektologhiji ukrajinsjkoji movy: navch. posib.], Radjansjka shkola, K., 316 p.
5. Prylypko, N. P. (2000), *Podillian dialect*, [Podiljsjkyj ghovir], Ukrajinsjka Mova: encyklopedija, Ukrajinsjka encyklopedija, K., [elektronnyj resurs], rezhym dostupu do dokumenta: <http://litopys.org.ua/ukrmova/um180.htm>
6. Romanchenko, A. P. (2016), *The dialect of Bandurovo village (Hayvoron distric, Kyrovograd region)*, [Ghovirka sela Bandurove Ghajvoronsjkogho rajonu Kirovoghgradsjskoji oblasti], Zapysky z ukrajinsjkogho movoznavstva: zb. nauk. pracj, ghol. red. T. Ju. Kovalevsjka, PolyPrynt, Odesa, Vyp. 23, pp. 67–74.

Sources

7. **AUM** – (1984 – 2001), *Atlas of the Ukrainian Language: 3 Vol. set* [Atlas ukraïnskoï movy: u 3 t.], Nauk. dumka, K., T. 1–3.

Перелік обстежених населених пунктів та їхня нумерація

Кіровоградської обл. Гайворонського р-ну – м. Гайворон (1), с. Бандурове (2), с. Березівка (3), с. Берестяги (4), с. Долинівка (5), с. Жакчик (6), смт Завалля (7), с. Казавчин (8), с. Котовка (9), с. Мощене (10), с. Салькове (11), с. Солгутове (12), с. Соломія (13), с. Таужне (14), с. Ташлик (15), с. Хашувате (16), с. Чемерпіль (17), с. Червоне (18); Ульяновського р-ну – м. Ульяновка (19), с. Богданове (20), с. Великі Трояни (21), с. Вільхове (22), с. Йосипівка (23), с. Кошаро-Олександрівка (24), с. Мечиславка (25), с. Сабатинівка (26), с. Синицівка (27), с. Синьки (28); Голованівського р-ну – с. Люшнівате (29); Вільшанського р-ну – с. Калмазове (30). Миколаївської обл. Первомайського р-ну – м. Первомайськ (31), с. Кінецьпіль (32), смт Підгородна (33), с. Чаусове Друге (34); Арбузинського р-ну – с. Благодатне (35),

с. Зелена Поляна (36); *Кривоозерського р-ну* – смт Криве Озеро (37), с. Бурилове (38), с. Красеньке (39), с. Курячі Лози (40). *Одеської обл. Любашівського р-ну* – смт Любашівка (41), с. Гвоздавка Перша (42), с. Зеленогірське (43), с. Ясенове-2 (44); *Савранського р-ну* – смт Саврань (45), с. Байбузівка (46), с. Вільшанка (47), с. Дубинове (48), с. Йосипівка (49), с. Кам'яне (50), с. Концеба (51), с. Неділкове (52), с. Осички (53), с. Полянецьке (54), с. Слюсареве (55); *Балтського р-ну* – с. Піщана (56), с. Пужайкове (57), с. Ухожани (58), с. Чернече (59). *Вінницької обл. Чечельницького р-ну* – смт Чечельник (60), с. Білий Камінь (61), с. Ольгопіль (62); *Бершадського р-ну* – с. Баланівка (63), с. Бирлівка (64), с. Велика Киріївка (65), с. Джулинка (66), с. Кидрасівка (67), с. Лугова (68), с. Мала Киріївка (69), с. Осіївка (70), с. Поташня (71), с. Ставки (72), с. Устя (73), с. Флорине (74). *Всі аналізовані говірки (ВАГ).*

С. С. Полищук,

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра українського мовознавства*

ХАРАКТЕРИСТИКА ГОВОРОВ СРЕДНЕНАДБУЖСЬКОГО АРЕАЛУ

Автор статті характеризує фонетичні та лексико-семантичні особливості східнопоподільських та західностепних говорів, поширених на території Середнього Надбужжя. Черти аналізованих діалектних одиниць проілюстровано прикладами живої мови їх носіїв. Полеві записи здійснено в 74 населених пунктах середнядбужського ареалу в період 2013–2015 років. Увага зосереджена на сільськогосподарській лексиці.

Ключові слова: лексема, семема, особливість, говор, середнядбужський ареал, Середнє Надбужжя.

S. S. Polishchuk,

*Odesa I. I. Mechnikov National University,
Ukrainian Language Department*

CHARACTERISTIC FEATURES OF THE MIDDLE BUG AREA DIALECTS

Phonetic and vocabulary-semantic features of the Middle Bug area dialects functioning at the border of the South-Western and South-Eastern dialects of the Ukrainian language are described in the article. There are native speech examples to illustrate dialect unit's features.

Records and notes of the dialect speech done in 74 settlements of the Middle Bug area during 2013 – 2016 are the source of the practical material. The examined names and the dialect speech examples are represented by means of the common phonetic transcription for recording the Ukrainian literary and dialect speech (the transcription is presented in the first volume of the Atlas of the Ukrainian Language). The focus of interest is agricultural vocabulary. Lexemes widespread in Middle Bug area dialects are analyzed.

The article expands the empirical base of Ukrainian dialectology, complements the characterization of the Eastern Podilian dialects of the Podillya dialect of the South-western group and the Western Steppe dialects of the Steppe dialect of the South-eastern group of the Ukrainian language.

Key words: lexeme, sememe, feature, dialect, Middle Bug area, Middle Bug.